

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՄՍԻԱՅ ՔՐՈՆԻԿ

Այն մեծ ուշադրութիւնը, որով ամբողջ հասարակութիւնը հետեւում էր ս. Էջմիածնում կատարուող ընտրութիւնների ներկայ մայիսի սկզբներին, և այն զօրեղ արձագանքը որ տուեց մայիսի 5-ին Խրիմեան Հայրիկին միաձայն ընտրելը — դեռ ևս երկար օրեր կլանեց ամեն հետաքրքրութիւն դէպի որ և իցէ ուրիշ եղելութիւն, որ սովորական ամիսներում կարող էր աչքի ընկնել: Այդ պատճառով այս անգամ Ներքին տեսութեան համար գլխաւոր խօսքը պէտք է տալ Էջմիածնի թղթակիցներին: Ներկայ համարում «Մուրճ»-ը տալիս է մի լիակատար պատմութիւն այդ ընտրութիւնների, թարգմանօրէն տրտատուելով ռուսաց «Кавказъ» (Կաւկազ) լրագրում լոյս տեսած չորս «Նամակներ Էջմիածնից» թղթակցութիւնները, որոնք իւր ժամանակին ամենայն իրաւամբ մեծ ուշադրութիւն դարձրին իրանց վերայ, և միւսնոյն ժամանակ «Մուրճ»-ը տալիս է իւր յատուկ թղթակցի ձեռքով գրած (Ականատես ստորագրութեամբ) վերին աստիճանի հեղաքրքրական նկարագիրը, որը սակայն, հանգամանքների բերմունքով, պէտք է մնայ միայն որպէս մի կտոր ամենայն հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան պատմութեան: Կաւկազ թերթից արտատպածը իւր ամբողջութեամբ ներկայացնում է ընտրութիւնների ընդհանուր և բաւականին յաջող նկարագիրը. մեր թղթակցի գրածքը հետաքրքրում է կուսակցական ներքին կռիւների աւելի ճիշդ նկարագրով և մի քանի աչքի ընկնող անձնաւորութիւնների ընտրող զօրերը պատկերացնելով:

Խրիմեան Հայրիկին միաձայն և իբր առաջին կաթողիկոսական-
թեկնածու ընտրելու լուրը աննկարագրելի ցնծութիւն պատճառեց
ժողովրդին և այն ամենքին, որոնց համար թանկ են ժողովրդական
շահերը: Պնդել թէ այդ գոհունակութիւնը ընդհանուր էր և հա-
ւասար նաև բոլոր կուսակցութիւնների համար,—կը նշանակի մո-
ռանալ բոլոր, ինչ յայտնի բանակներում ասելու գրել է մինչ
մայիսի 5-ը, և մասամբ նոյն իսկ մայիսի 5-ից յետոյ ¹⁾: Այդ հան-
գամանքը աւելի էլ մեծ նշանակութիւն է տալիս կատարւած իրո-
ղութեան, որովհետև Խրիմեան Հայրիկի ընտրութիւնը դորանով շո-
շափելի կերպով զաղափարի յաղթանակի նշանակութիւն է ստա-
նում, զաղափարի, դէպի որը հաւասար վերաբերմունք չեն կարող
ունենալ և յառաջդիմականները և յետադէմ-պահպանողականները:

Այն, ինչ այս անգամայ ընտրութիւններին մի առանձին փայլ
և նշանակութիւն տւեց, այդ՝ տաճկահայերի մասնակցութիւնն էր,
որպէս և պէտք է լինէր մեր հին օրէնքների ոգու և Պօլոթենիէյի
համաձայն, բայց որը չէր կատարւել ներկայ դարում:

Թէ որքան դժւար դեր էր վիճակւած տաճկահայերին էջմիած-
նում կատարել և որքան դեռ ևս հայկական ոգի պէտք է ապրէր
նոցա մէջ բուն ազգային մի ընտրութիւն կատարելու համար, այդ
ինքն ըստ ինքեան շատ պարզ է...

Տաճկահայերի մեր երկիրը գալը անշուշտ իւր հետևանքները
կ'ունենայ: Մի աւելի սերտ կապ, որ պէտք է զոյութիւն ունենայ
նոցա ու մեր մէջ, ահա մի խնդիր, որին մի նոր զարկ տւեցին ներ-
կայ կաթողիկոսական ընտրութիւնները: Դա մի անհրաժեշտ խնդիր
է, ծանրակշիռ խնդիր, որովհետև դորանով պէտք է պայմանաւորւի
մեր իրար հասկանալու ընդունակութիւնը: Տաճկահայ պատգամա-
ւորների ներկայութիւնը մեր երկրում ակներև ցոյց տւեց, որ եթէ

¹⁾ Այդ բանակի օրդաններից մէկը. «Նոր Դար»-ը, որ ամենամօտ լա-
րաբերութիւնների մէջ էր բոլոր հակառակ պատգամաւորների հետ, դեռ
ևս ընտրութիւններից լեռն լպտնեց, թէ Խրիմեանին ընտրեցին որպէս
ժողովրդից ամենասիրւածին, իսկ Իզմիրլեանին՝ որպէս չարմարագուն
կաթողիկոսացուի:

մենք դեռ ևս չենք կորցրել այն ընդհանուր զգացմունքը, որը կարող է մարմնանալ մի այնպիսի ակնյայտնի մեծ անձնաւորութեան մէջ, ինչպիսին է մի Խրիմեան, բայց նոցա և մեր կեանքի պայմանները այնքան տարբեր են, որ այն միակ բանից դուրս՝ մենք կարող ենք իրար բոլորովին չը հասկանալ։ Տաճկահայ պատգամաւորներից ամենախնտելիդէնտներից մէկը, որը իւր ընդհանուր դատողութիւններով ամենից մօտ կարող էր համարւել մեր զաղափարներին, ամենայն լրջութեամբ պնդում էր թէ իբր Կովկասի հայերը 30 տարով աւելի յետ են տաճկահայերից։ Եւ ինչու. որովհետեւ 30 տարուց դէս նոքա սահմանադրական ազգ են։ Մեր խորին յարգանքը յայտնելով այն ջանքերի համար, որոնց արդիւնքը եղել է տաճկահայերի սահմանադրութիւնը, ես չեմ կարող սակայն չասել, որ դորանով միայն չի կարելի ամեն ինչ ձեռք բերած համարել։ Եւ տաճկահայերին կարծես միանգամայն անհասկանալի է այն, ինչ մտաւոր կողմից կատարւում է մեզանում դպրոցների, մամուլի և գրականութեան միջոցով, որ բոլորը միասին ստեղծում է մի շառաջդիմական սերունդ, սերտ կերպով կապած ժողովրդի և հողի հետ, որ և գլխաւոր գրաւականն է այդ շարժման արդիւնաւորութեան։ Ես չեմ ուզում չափազանցնել ձեռք բերածը, բայց անկասկած է որ բեղմնաւոր գործունէութեան համար մեզանում մի աւելի համերաշխ սերնդի առողջ սերմեր կան, քան Տաճկաստանում, և որ տաճկահայերի սահմանադրութիւնը որքան էլ թանկագին լինի, բայց նա միակ չի կարող մաքառել բուն հայրենիքում տիրող խղճութեան և խաւարի դէմ։

Այսպէս կամ այնպէս Կովկասի հայերի բարոյական ներգործութիւնը Տաճկա-Հայաստանի վերայ անհրաժեշտ է։ Որպէս զի տաճկահայերը մեզ հետ ընդհանուր տեսակէտներ ունենան այլ և այլ խնդիրների վերայ, պէտք է որ Տաճկա-Հայաստանի գիւղերում ու քաղաքներում կազմեն մերին նման ինտելիգենցիայի շրջաններ։ Եւ ես ահա գտնում եմ, որ այդ կարելի է գլխաւորապէս նրանով, որ տաճկահայերի դպրոցներում գլխաւոր գործող անձերը լինեն Կովկասի հայերից։

Մեր մամուլը այդ կողմից կարող է անշուշտ մի յայտնի դեր կատարել։ Բայց Թիւրքիայի նման մի տէրութեան դաւառական

խորքերում հսկողութիւնը այնքան մեծ է տալած թերթերի և գրքերի վերայ և այնքան մեծ կասկածով են վերաբերում դէպի այլ երկիրներից ստացւող հրատարակութիւնները, որ դեռ ևս զուրկը լինի մեծ յոյսեր դնել այդ ֆակտորի վերայ: Պետական հանգամանքները այնպէս չեն որ կարելի լինի յոյսեր տածել թէ մեր թերթերը կարող են շոշափելի քանակով Թիւրքիայում տարածւել: Այստեղ հարկաւոր են կենդանի մարդիկ, և ոչ ոք առ այժմ այնքան լաւ հանգամանքի մէջ չի կարող լինել այդ գործը կատարելու, որքան ուսուցիչը:

Բարեբաղդաբար այդպիսի մի հոսանքի սկզբնաւորութիւններ կան այժմ: Տրապիզոնի հայոց վարժարանը կիսակովկասեան բնաւորութիւն ունի արդէն, շնորհիւ այդ ուսումնարանում իշխող ուսուցչական տարրի, որի համար միայն շնորհաւորել կարելի է Տրապիզոնի հասարակութիւնը: Զմիւռնիայի մասին չեմ խօսում, չը նայած որ այնտեղի վարժարանի տեսուչը Կովկասեան հայերից հմուտ մանկավարժ է: Զմիւռնիան շատ է հեռու հայրենիքի ազդեցութիւնից: Աւելի մեծ յոյսեր կարելի դնել Եջմիածնի ձեմարանում ուսանող տաճկահայերի վերայ, որոնք կը վերադառնան և հայրենիքում կը դործեն թէ որպէս ուսուցիչներ և թէ որպէս հոգևորականներ:

Ահա այդպիսով երբ Տաճկա-Հայաստանի գլխաւոր կէտերում թափանցած կը լինի մեր կուլտուրական հոսանքը և ինտելիգենցիայի տեղական շրջաններ կազմած կը լինեն, այն ժամանակ թերևս կարելի լինի յուսալ որ սահմաններով իրարից անջատւած ազգի մասերը իրար աւելի կը հասկանան, քան նոքա այժմ են հասկանում, այժմեանի չափ ենթարկւած չը լինելով Պոլսի հասարակաց կարծիքներին: Այն ժամանակ Կովկասի հայերի յառաջդիմական քայլերը աւելի շուտ կարող են ներգործել Տաճկա-Հայաստանի ազգաբնակչութեան վերայ, և մեր մամուլը և գրականութիւնն էլ մինչ այժմ դեռ ևս չը տեսնւած ծաւալում կը ստանայ սահմանից դէնը, և նոյն իսկ այժմեայ սահմանադրութիւնը աւելի լաւ գործիք կը կարողանայ ծառայել յառաջդիմութեան գործի համար, քան նա այժմ է ծառայում:

Կաթողիկոսական դահի վերայ մի Խրիմեան աւելի քան ով և իցէ ուրիշը կուշւած է զարկ տալ այս կարգի մտքերի իրագործման:

Մարտի համարից ընթերցողը տեսաւ թէ ինչ դրութեան մէջ էր հայոց թատրոնական խնդիրը այդ ամսում, նա տեսաւ որ թատրոնական գործը շարունակելու համար սկզբունքների կոխ է ծաղել թատերասէր հասարակութեան մէջ և որ մի մասը անսպասման ուզում էր որ թատրոնը դեռ ևս շարունակւի անցեալ տարւոյ հիմունքների վերայ: Անցեալ տարի նւիրատու անձերը, առանց որ և է ճշման ում և իցէ կողմից, ժողովի գումարւեցին և ընտրեցին կոմիտետ մի տարի թատրոնը կառավարելու համար. նոյնը պահանջում էին նոքա նաև այս տարւոյ համար: Բայց այդ բանին դէմ կացան անցեալ սեզոնի կոմիտետի անդամները, որոնք, զուրս գալով իրանց իրաւունքների սահմանից, ինքնագլուխ կերպով որոշեցին այլ ևս ստորագրութեան չը դիմել պահեստի գումար կազմելու համար, հետևապէս թոյլ չը տալ որ նոր նւիրատուութիւնների վերայ հիմնւած ընդհանուր ժողովներ կայանան. մի խօսքով նոքա չուզեցին այլ ևս ընդհանուր հասարակութիւն ձանաչել: Այդ ամենում նախկին կոմիտետի անդամներին աջակից եղաւ իշխան Նապոլէօն Ամատունին, որի համար իրաւամբ կարելի է ասել, որ նա Հայոց Դրամատիկական Ակումբը իւր մի ափի մէջ է տեսնում: Դարունակ խօսելով այդ խեղճ ակումբի անունից, նա, առաջին անցաջող փորձից յետոյ, կազմեց մի երկրորդ անգամ ընդհանուր ժողով, մայիսի 3-ին, ուր իւր պրինցիպների համաձայն և իւր կողմնակիցների միաբերան հաւանութեամբ, նոյն իսկ հակառակ տւած յայտարարութեան՝ ընտրութիւն կատարել տւեց, երբ, հրաւիրաթղթերի համաձայն, այդ օրը միայն նախկին կոմիտետից հաշիւներ ընդունելու համար պէտք է հաւաքւէին: Ոչ մի բողոք չը կարողացաւ ազդել ժողովականների մեծամասնութեան վերայ, բացի նախկին կոմիտետի մի անդամից (պ. Ա. Հեջուբեան), որը հրաժարւելով հրաժարւեց իւր նախկին ընկերակիցների հետ ընդհանուր գործ ունենալ:

Այսպիսով գալ 1892/3 թ. սեզոնին թատրոնի գործը կը կրի ոչ այն լայն հասարակական բնաւորութիւնը, այլ կը համարւի մի որոշ

խմբի պատասխանատուութեան վերայ բարձած մի գործ: Հասարակութիւնը իւր թերահաւատութիւնը դէպի նոր կոմիտեոք և անհամակրութիւնը դէպի կատարած իրողութիւնը ցոյց տւեց նոյն հէնց ընտրութեան օրը, աւելի քան կիսով չափ դատարի պահելով թատրոնական դահլիճը, չը նայած որ այդ օրը ներկայացումը տրւում էր յօգուտ թատրոնական ֆոնդին: Երբէք մի գործ չի եղել աւելի լաւ ճանապարհի վերայ, որքան հասարակական բնաւորութիւն կրող հայկական թատրոնի գործը, որը սակայն հազիւ հիմնւած՝ արդէն հանդիպեց հակահասարակական տարրերի աւերիչ հոսանքին:

ԼՈՒՍԻՆԻ